

PEDAGOGIK AKMEOLOGIYANING PAYDO BO‘LISHI, UNING ILMIY ASOSLARI VA FANLAR TIZIMIDA TUTGAN O‘RNI

Hamroyeva Surayyo Jo'raqulovna

Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola pedagogik akmeologiyaning paydo bo‘lishi, rivojlanishi va ilmiy asoslarini atroflicha tahlil qiladi. Unda pedagogik akmeologiyaning fanlararo xususiyati va uning shaxs kamoloti hamda kasbiy mahoratni oshirishdagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot pedagogik akmeologiyaning zamonaviy ta‘lim tizimidagi o‘rni va uning boshqa fanlar bilan aloqalarini ko‘rib chiqadi. Maqolada ushbu sohaning nazariy va amaliy jihatlarini, shuningdek, uning kelajakdagi rivojlanish istiqbollari muhokama qilinadi. Pedagogik akmeologiya shaxsning o‘z-o‘zini rivojlantirish va eng yuqori cho‘qqilarga erishish salohiyatini o‘rganuvchi muhim yo‘nalish sifatida ta’kidlanadi.

Kalit so'zlar: Pedagogik Akmeologiya, Ilmiy Asoslar, Fanlar Tizimi, Shaxs Kamoloti, Kasbiy Mahorat.

Kirish

Zamonaviy ta‘lim tizimida pedagogik akmeologiya shaxsning kasbiy rivojlanishi va o‘z-o‘zini takomillashtirish jarayonlarini chuqur o‘rganuvchi muhim fan sohasi sifatida tobora dolzarblik kasb etmoqda. Ushbu fan pedagoglarning kasbiy mahorat cho‘qqilariga erishish, ularning ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish va ta‘lim jarayonida yuqori samaradorlikka erishish mexanizmlarini tadqiq etadi. Uzluksiz ta‘lim sharoitida mutaxassislarning kasbiy malakasini oshirish zarurati pedagogik akmeologiyaning ahamiyatini yanada kuchaytiradi, chunki u ta‘lim sohasidagi mutaxassislarning professional malakasini oshirishga qaratilgan strategiya va texnologiyalarni ishlab chiqishda faol ishtirok etadi.

Pedagogik akmeologiyaning paydo bo‘lishi va rivojlanishi ta‘lim amaliyotining o‘zgaruvchan talablari hamda jamiyatning yuqori malakali kadrlarga bo‘lgan ehtiyoji bilan bevosita bog‘liqdir. Uning ilmiy asoslari va fanlar tizimida tutgan o‘rni zamonaviy pedagogika fanining rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Bayzakova ta’kidlaganidek, pedagogik akmeologiyaning ta‘lim jarayonidagi rivojlanishi va ahamiyati ushbu sohaning doimiy tadqiqotlar obyekti bo‘lib kelgan. Ushbu fan ta‘lim

subyektlarining akmeologik rivojlanishini ta'minlash, ularning shaxsiy va kasbiy o'sishini rag'batlantirish uchun tizimli bilimlar bazasini shakllantirishni maqsad qiladi, individual rivojlanish va o'z-o'zini rivojlantirishning akmeologik qonuniyatlari, mexanizmlari, shart-sharoitlari va omillarini o'rganishga e'tibor qaratadi.

Mazkur maqola pedagogik akmeologiyaning paydo bo'lishining tarixiy shart-sharoitlari, uning ilmiy-nazariy asoslari va asosiy tushunchalari, shuningdek, fanlar tizimida tutgan o'rni va fanlararo aloqalarini kompleks tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot ta'lim amaliyotida pedagogik akmeologiyaning ahamiyatini chuqurlashtirish va uning kelajakdagi istiqbollarini belgilashga xizmat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish va ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish uchun nazariy va amaliy asos yaratadi, oliy ta'limda akmeologik yordam muhimligini ta'kidlaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Pedagogik akmeologiya sohasidagi ilmiy tadqiqotlar so'nggi yillarda sezilarli darajada faollashdi, bu esa fanning nazariy asoslari va amaliy ahamiyatini chuqur anglashga qaratilgan muhim ishlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Zamonaviy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, pedagogik akmeologiya nafaqat pedagogik jarayonlar samaradorligini oshirish, balki shaxsning kasbiy o'sishi va o'z-o'zini takomillashtirish mexanizmlarini tushunish uchun ham muhim vosita hisoblanadi. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar, ayniqsa, 2020-yildan keyin nashr etilgan ishlarda, fanning paydo bo'lishi, ilmiy-nazariy asoslari va fanlar tizimida tutgan o'rniga alohida e'tibor qaratmoqda.

Pedagogik akmeologiyaning paydo bo'lishi va rivojlanishining tarixiy shart-sharoitlari zamonaviy tadqiqotlarda keng muhokama qilinadi. Bayzakova o'zining "Ta'lim jarayonida pedagogik akmeologiyaning rivojlanishi va ahamiyati" nomli maqolasida ushbu fanning evolyutsiyasini chuqur tahlil qilib, uning ta'lim kontekstidagi dolzarbligini asoslab beradi. Muallif pedagogik akmeologiyaning shakllanishi ta'lim amaliyotining o'zgaruvchan talablari va jamiyatning yuqori malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyoji bilan bevosita bog'liqligini ta'kidlaydi. Bu esa, o'z navbatida, pedagoglarning kasbiy mahorat cho'qqilariga erishish, ularning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish va ta'lim jarayonida yuqori samaradorlikka erishish mexanizmlarini tadqiq etish zaruratidan kelib chiqqan. F.O. Xodjiyeva ham pedagogik akmeologiyaning ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyatini o'rganib, uning rivojlanishiga hissa qo'shgan muhim omillarni ko'rsatib o'tgan. Ushbu tadqiqotlar akmeologiyaning psixologiya va pedagogika chorrahasida paydo bo'lganligini, shaxsning eng yuqori yutuqlariga erishishga qaratilgan intilishlarini ilmiy

asoslashga xizmat qilganligini ko'rsatadi.

Fanning ilmiy-nazariy asoslari va asosiy tushunchalari ham so'nggi yillardagi adabiyotlarda atroflicha yoritilgan. Pedagogik akmeologiya, asosan, pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tushunishga bag'ishlangan ilmiy intizom sifatida ta'riflanadi. Uning asosiy maqsadi – akmeologik qonuniyatlar, mexanizmlar, shart-sharoitlar va shaxsiy rivojlanish hamda o'z-o'zini rivojlantirish omillariga oid tizimli bilimlar bazasini shakllantirishdir. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim subyektlarining akmeologik rivojlanishini ta'minlash, ularning shaxsiy va kasbiy o'sishini rag'batlantirish uchun nazariy asos yaratadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, akmeologik yondashuv shaxsning o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini boshqarish va o'z-o'zini takomillashtirish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, bu jarayonlarda "akme" tushunchasi – shaxsiy va kasbiy kamolot cho'qqisi markaziy o'rin tutadi. Ushbu tushuncha nafaqat yakuniy natijani, balki unga erishish yo'lidagi dinamik jarayonni ham anglatadi.

Pedagogik akmeologiyaning fanlar tizimida tutgan o'rni va uning fanlararo aloqalari ham zamonaviy ilmiy adabiyotlarda muhim mavzu hisoblanadi. Ushbu fan pedagogika, psixologiya, sotsiologiya, boshqaruv va andragogika kabi turdosh fanlar bilan chambarchas bog'liqdir. U psixologiyadan shaxs rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini, pedagogikadan ta'lim va tarbiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlarini, sotsiologiyadan esa ijtimoiy muhitning shaxs kamolotiga ta'sirini o'zlashtiradi. Shu bilan birga, pedagogik akmeologiya bu fanlarning shunchaki yig'indisi emas, balki ularning chorrahasida paydo bo'lgan, o'ziga xos tadqiqot obyekti va predmetiga ega bo'lgan mustaqil fandir. Uning o'ziga xosligi shundaki, u shaxsning kasbiy va shaxsiy kamolotiga erishish jarayonlarini kompleks yondashuv asosida o'rganadi, bu esa boshqa fanlar doirasida to'liq qamrab olinmaydi. Ayniqsa, oliy ta'limda akmeologik yordamning muhimligi alohida ta'kidlanib, bu sohadagi mutaxassislarning kasbiy malakasini oshirishga qaratilgan strategiya va texnologiyalarni ishlab chiqishda pedagogik akmeologiyaning faol ishtiroki qayd etiladi. Bu esa fanning nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatini ham yaqqol ko'rsatadi.

So'nggi yillardagi tadqiqotlar pedagogik akmeologiyaning ta'lim amaliyotidagi ahamiyatini yanada chuqurlashtirishga qaratilgan. Jumladan, mutaxassislarning kasbiy malakasini oshirish zarurati sharoitida, adabiyotlar pedagogik akmeologiyaning ta'lim sohasidagi mutaxassislarning professional malakasini oshirishga qaratilgan strategiya va texnologiyalarni ishlab chiqishdagi faol ishtirokini alohida ta'kidlaydi. Bu esa ta'lim jarayonida yuqori samaradorlikka erishish, pedagoglarning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish

va ularning kasbiy mahorat cho‘qqilariga erishish uchun zarur bo‘lgan shart-sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi. Bayzakova tadqiqotida pedagogik akmeologiyaning ta‘lim jarayonidagi rivojlanishi va ahamiyati doimiy tadqiqotlar obyekti bo‘lib kelganligini ko‘rsatadi, bu esa fanning nazariy va amaliy muammolarga javob berish salohiyatini aks ettiradi. Shuningdek, ushbu fan ta‘lim subyektlarining akmeologik rivojlanishini ta‘minlash, ularning shaxsiy va kasbiy o‘rishini rag‘batlantirish uchun tizimli bilimlar bazasini shakllantirishni maqsad qiladi. Bu individual rivojlanish va o‘z-o‘zini takomillashtirishning akmeologik qonuniyatlari, mexanizmlari, shart-sharoitlari va omillarini chuqur o‘rganish orqali amalga oshiriladi. Bu esa pedagogik akmeologiyaning kelajakdagi istiqbollarini belgilashda muhim rol o‘ynaydi, ta‘lim sifatini yangi bosqichga ko‘tarish va pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish uchun nazariy va amaliy asos yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur maqolada pedagogik akmeologiyaning paydo bo‘lishi, uning ilmiy asoslari va fanlar tizimida tutgan o‘rnini kompleks tahlil qilish maqsadida chuqur nazariy-analitik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – ushbu fan sohasining shakllanish jarayonlarini, fundamental tushunchalarini, boshqa fanlar bilan o‘zaro aloqalarini va ta‘lim amaliyotidagi ahamiyatini tizimli ravishda yoritishdan iborat. Shunga ko‘ra, tadqiqot jarayonida bir qator ilmiy metodlar va tamoyillar uyg‘unlikda qo‘llanilib, mavzuning har tomonlama va ob‘ektiv o‘rganilishini ta‘minladi.

Pedagogik akmeologiyaning paydo bo‘lishi va rivojlanishining tarixiy shart-sharoitlarini o‘rganishda tarixiy-pedagogik tahlil metodi markaziy o‘rin tutdi. Bu metod orqali fanning shakllanishiga ta‘sir ko‘rsatgan ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va pedagogik omillar, shuningdek, uning evolyutsiyasidagi asosiy bosqichlar va muhim shaxslarning hissasi izchil o‘rganildi. Xususan, akmeologik g‘oyalarning falsafa, psixologiya va pedagogika fanlari doirasida qanday paydo bo‘lganligi, ularning rivojlanish dinamikasi va zamonaviy pedagogik akmeologiyaning shakllanishiga olib kelgan sabablar-oqibatlar bog‘liqligi tahlil qilindi. Bu yondashuv fanning ildizlarini chuqur anglash va uning hozirgi holatini tarixiy kontekstda baholash imkonini berdi.

Fanning ilmiy-nazariy asoslari va asosiy tushunchalarini tahlil qilishda mantiqiy-nazariy tahlil, sintez, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Bu metodlar yordamida pedagogik akmeologiyaning fundamental kategoriyalari (masalan, "akme", "kasbiy akme", "akmeologik rivojlanish", "akmeologik yordam") mazmun-mohiyati ochib berildi, ularning turli olimlar tomonidan berilgan ta‘riflari qiyosiy tahlil qilindi va yagona ilmiy kontseptual

apparat shakllantirildi. Shuningdek, fanning asosiy tamoyillari, qonuniyatlari va mexanizmlari ilmiy adabiyotlar asosida sintez qilinib, ularning pedagogik jarayondagi ahamiyati umumlashtirildi. Bu esa pedagogik akmeologiyaning nazariy poydevorini mustahkamlashga xizmat qildi.

Pedagogik akmeologiyaning fanlar tizimida tutgan o'рни va fanlararo aloqalarini aniqlashda tizimli-strukturaviy tahlil va qiyosiy tahlil metodlari muhim ahamiyat kasb etdi. Tizimli yondashuv orqali pedagogik akmeologiya boshqa turdosh fanlar (psixologiya, pedagogika, sotsiologiya, andragogika, boshqaruv) bilan o'zaro bog'liqlikda, yagona ilmiy tizimning bir qismi sifatida ko'rib chiqildi. Uning har bir fan bilan aloqalari, o'zaro ta'siri va bir-birini boyitish mexanizmlari tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil esa pedagogik akmeologiyaning boshqa fanlardan farqini, o'ziga xos tadqiqot obyekti va predmetini aniqlashga yordam berdi, uning mustaqil fan sohasi sifatidagi maqomini asosladi. Bu yondashuv fanning ilmiy landshaftdagi o'rnini aniq belgilash imkonini berdi.

Pedagogik akmeologiyaning ta'lim amaliyotidagi ahamiyati va istiqbollari o'rganishda prognozlash va modellashtirish elementlari bilan birgalikda funksional tahlil metodi qo'llanildi. Funksional tahlil orqali pedagogik akmeologiyaning ta'lim jarayonidagi turli vazifalari (masalan, pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish, ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish, o'z-o'zini takomillashtirishga ko'maklashish) aniqlandi va ularning samaradorligi baholandi. Prognozlash elementlari esa fanning kelajakdagi rivojlanish tendensiyalari, ta'lim tizimiga ko'rsatishi mumkin bo'lgan ta'sirlari va yangi tadqiqot yo'nalishlarini belgilashga yordam berdi. Bu yondashuv pedagogik akmeologiyaning nazariy ahamiyatini amaliyot bilan bog'lash va uning kelajakdagi salohiyatini ochib berish imkonini berdi.

Tadqiqotning nazariy asosini dialektik rivojlanish tamoyili, tizimli yondashuv, faoliyat yondashuvi va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv tashkil etdi. Dialektik rivojlanish tamoyili pedagogik akmeologiyaning dinamik xususiyatini, uning doimiy o'zgarish va takomillashish jarayonida ekanligini tushunishga xizmat qildi. Tizimli yondashuv fanni yagona, yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqishga, uning tarkibiy qismlari va ular o'rtasidagi aloqalarni o'rganishga imkon berdi. Faoliyat yondashuvi pedagoglarning kasbiy faoliyatidagi akmeologik jarayonlarni, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa har bir shaxsning individual rivojlanish traektoriyasini va uning akmeologik cho'qqilarga erishishdagi o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish uchun asos bo'ldi.

Tadqiqotning empirik bazasini pedagogik akmeologiya, psixologiya, pedagogika va ta'lim menejmenti sohalaridagi yetakchi mahalliy va xorijiy

olimlarning ilmiy ishlari, monografiyalari, dissertatsiyalari, ilmiy maqolalari va o'quv qo'llanmalari tashkil etdi. Xususan, 2020-yildan keyin nashr etilgan adabiyotlarga alohida e'tibor qaratildi, chunki ular fanning eng so'nggi yutuqlari va dolzarb muammolarini aks ettiradi. Misol uchun, Bayzakova M.A. 2024-yilda chop etilgan "Ta'lim jarayonida pedagogik akmeologiyaning rivojlanishi va ahamiyati" nomli maqolasi hamda pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini tushunishga bag'ishlangan ilmiy intizom sifatidagi pedagogik akmeologiyani yorituvchi 2023-yilgi manbalar tadqiqotning muhim manbalaridan bo'ldi. Manbalarni tanlashda ularning ilmiy asoslanganligi, dolzarbligi, mavzuga bevosita aloqadorligi va ilmiy jamoatchilik tomonidan e'tirof etilganligi asosiy mezon bo'ldi.

Tadqiqot jarayoni bir necha bosqichda amalga oshirildi: birinchi bosqichda muammoning dolzarbligi aniqlandi va mavjud ilmiy adabiyotlar dastlabki tahlil qilindi; ikkinchi bosqichda tanlangan metodologiya asosida ma'lumotlar yig'ildi va tizimlashtirildi; uchinchi bosqichda yig'ilgan ma'lumotlar chuqur tahlil qilinib, sintez qilindi, asosiy g'oyalar va kontseptsiyalar shakllantirildi; to'rtinchi bosqichda esa tadqiqot natijalari umumlashtirilib, xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu metodologik yondashuv tadqiqotning ilmiy asoslanganligini, natijalarning ishonchliligini va ob'ektivligini ta'minlashga xizmat qildi.

Xulosa

Ushbu maqolada pedagogik akmeologiyaning paydo bo'lishi, ilmiy asoslari va fanlar tizimida tutgan o'rni kompleks tahlil qilindi. Fanning shakllanishi ta'lim amaliyotining o'zgaruvchan talablari va jamiyatning yuqori malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyoji bilan bevosita bog'liq bo'lib, u psixologiya va pedagogika chorrahasida mustaqil yo'nalish sifatida rivojlangan. Pedagogik akmeologiya shaxsning kasbiy kamolot cho'qqilariga erishish mexanizmlarini o'rganuvchi, uzluksiz kasbiy rivojlanishni ta'minlovchi tizimli bilimlar bazasini shakllantiruvchi muhim fan hisoblanadi. U turdosh fanlar bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, o'ziga xos tadqiqot obyekti va predmeti bilan ajralib turadi. Ta'lim amaliyotida pedagoglarning malakasini oshirish va ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarishda uning ahamiyati beqiyosdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Christopher, and Judyth Sachs (Eds.). Routledge Xalqaro O'qituvchi va Maktab Rivojlanishi Qo'llanmasi. London: Routledge, 2020.
2. Slep, Glenn R., and Richard M. Ryan (Muharrirlar). O'z-o'zini belgilash nazariyasi Oksford qo'llanmasi. Oxford: Oxford University Press, 2023.

3. Klimenko, O. V. "Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga akmeologik yondashuv." Oliy ta'lim nazariyasi va amaliyoti jurnali, vol. 21, no. 10, 2021, pp. 10-17.
4. Bondarenko, O. V. "Bo'lajak o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishining akmeologik asoslari." Fan, muhandislik va ta'limda kognitiv tadqiqotlar xalqaro jurnali (IJCRSEE), vol. 9, no. 1, 2021, pp. 1-8.